

BIOLOGIYA DARSLARINI KUZATISH VA UNI TAHLIL QILISH METODIKASI

Xo'jamov Shahboz Alesher o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi

KIRISH Ta'lim-tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan — komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi barcha talim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Bu o'z o'rnida har bir tizim xodimi, ayniqsa, o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Negaki, rad qilib bo'lmaydigan bir haqiqat bor - qilingan barcha sa'y-harakatlar oxir-oqibat o'qituvchi mehnati orqali o'z natijasini namoyon etadi. Shunday ekan, pedagoglardan vijdonan mehnat qilish, yorug' kelajagimiz oldidagi mas'uliyatlilik, ko'rsatilayotgan yuksak e'tiborga munosib javob berish talab etiladi. Bu esa farzandlarimizning chuqur bilim egallashlarida asosiy rol o'ynaydigan sifatli darsda namoyon bo'ladi.

DARS KUZATISHNING AHAMIYATI Xalq ta'limi muassasalari faoliyatini metodik ta'minlash va tashkil etish tuman (shahar) bo'limi mudirlari, o'rinbosarlari, metodistlari tomonidan haftasiga kamida 2 soat, ta'lim muassasalari direktorlari, ularning o'rinbosarlari tomonidan 4 soat, fan metodbirlashma rahbari tomonidan 2 soat, o'qituvchilar tomonidan 1 soat o'qituvchilar darslari kuzatilishi va tahlil qilinishi belgilangan.

Dars kuzatish va tahlil qilish orqali o'quvchilarning umumiy tayyorgarligi, bilim olishdagi faolliklari, fanga bo'lgan qiziqishlari, o'quv materiallari va jihozlar bilan mustaqil ishlay bilishlari, o'qituvchiga bo'lgan munosabatlari aniqlanib, tahlilga tortiladi. Bunda asosiy mezonlar sifatida o'qituvchi tomonidan dars maqsadining to'g'ri qo'yilganligi, o'quv dasturi asosida dars jarayonini to'g'ri rejalashtirishi, materiallarini bilish darajasi, yangi mavzuni tushuntirish jarayonida asosiy Qoyani ajratib olishi, ilmiylik, ko'rgazmalilik tamoyillariga rioya qilishi, darsda hamkorlikka erisha olishi, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni nazorat etishi, dars mobaynida vaqtdan unumli foydalanishi va pedagogik muomala madaniyatini egallaganlik darajasi kabi jihatlar inobatga olinadi.

O'qituvchilarni o'z ustlarida mustaqil ishlashlari, ijodiy izlanishlari orqali ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradigan omillardan biri bu muntazam ravishda o'qituvchilarning darslarini tahlil qilishdir

Dars kuzatish na tahlil qilish orqali o'quvchilarning umumiy tayyorgarligi, bilim olishdagi faoliyati, o'quv faiga bo'lgan qiziqishi, diqqat bilan ishlashi, matn, xarita, jadval, asboblarni mustaqil ishlay bilishi, o'kshuvchiga bo'lgan munosabati aniqlanadi. Shu bilan birga o'qituvchining faoliyati ham tahlil qilinadi. Chunonchi, o'qituvchining o'quv dasturi materiallarini bilish darajasi, ya'ni mavzuni tushuntirish jarayonida asosiy fikrni ajratib olishi, ilmiylik va soddalik, ko'rgazmalilik tamoyillariga rioya qilishi, dars maqsadini to'g'ri qo'yishi, dars jarayonini to'g'ri rejalashtirishi, darsda hamkorlikka erisha olishi, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni nazorat etishi, o'quvchilar bilan yakka va jamoada ishlashni tashkil etish, dars mobaynida vaqtdan unumli foydalanishi va pedagogik muomala madaniyatini egallaganlik darajasi kabi jihatlar inobatga olinadi.

Dars quyidagi maqsadda kuzatiladi va tahlil qilinadi:

- ta'lim va tarbiya jarayoni sifatini aniqlash;
- o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga yordam berish;
- ilg'or ish usullari va metodlarini o'rganish va ommalashtirish;
- o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishi;
- o'quvchilarning bilimi va tarbiyalanganlik darajasini aniqlash;
- ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish;
- o'quvchilarning bilish faoliyatini o'rganish;
- o'qituvchiga amaliy va metodik yordam ko'rsatish;
- ta'lim-garbiya jarayonida o'quvchilar psixologik xususiyatlarining o'ziga xosligini e'tiborga olish;
- darsda o'quvchilarni faollashtirish va mavzuni o'zlashtirish darajasining e'tiborga olinganligi.

Dars - o'quv jarayonining juda ko'p talim-tarbiya qirralarini hal qiluvchi asos hisoblanadi. Shunga ko'ra darsni kuzatuvchi va tahlil qiluvchilardan maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi.

Darsni tahlil qilish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. Darsni kuzatishga tayyorgarlik.
2. Darsning borishini kuzatish.
3. O'z-o'zini tahlil qilishni taminlash.
4. Dars tahlili va takliflar berish.

Darsni tahlil qilishda quyidagilarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi.

Darsni kuzatishdan oldingi tayyorgarlik:

- dars kuzatishdan ko'zlanayotgan maqsad va vazifalarni shakllantirish;

- kuzatiladigan darsni aniq belgilab olish;
- dars kuzatish tuzilmasini tayyorlash;
- kerakli materiallarni tayyorlash; o'qituvchi bilan suhbatlashish.

Darsning maqsadlarini tahlil qilishda:

- o'quv fani va mavzuning o'ziga xos tomonlari, o'quvchilar yoshi va bilim darajasi e'tiborga olingan holda ta'lim-tarbiya maqsadiniig to'g'ri va asosli qo'yilganligi;
- o'quvchilarning tayyorgarligi, o'rganilayotgan mavzu bo'yicha darslar tizimidagi aynan shu darsning o'rnini hisobga olgan holda maqsad qo'yilishining to'g'riligi va asoslanganligi;
- dars asosiy g'oyasining to'g'ri qo'yilishi va o'quvchilarga maqsadning etkazilishi, maqsadga erishish darajasi.

Dars tuzilmasi va darsning tashkil qilinishini tahlil qilishda:

- dars tuzilmasining dars maqsadlariga mosligi;
- dars turi va strukturasining puxta o'ylanganligi;
- dars bosqichlarining mantiqiy ketma-ketligi va bir-biri bilan bog'liqligi;
- dars bosqichlari uchun vaqtning to'g'ri taqsimlanganligi;
- o'qitish shakllariniig to'g'ri tanlanganligi;
- dars rejasiing mavjudligi va uning o'qituvchi tomonidan bajarilishini tashkil qilishi;
- dars jihozlari.

Dars mazmunini tahlil qilishda:

- dars mazmunining Davlat ta'lim standarti talablariga mosligi;
- materiallarning to'liqligi, tushunarligi;
- bayon qilinayotgan materialning ilmiy darajasi;
- darsniig tarbiyaviy yo'nalishi, ta'limiy ta'sir darajasi;
- darsning hayot, mehnat tarbiyasi va kasbga yo'naltirish bilan bog'lanishi;

Dars tahlilini quyidagi asosiy 5 turga bo'lish mumkin.

1. Ilmiy tahlil.
2. Metodik tahlil.
3. Didaktik tahlil.
4. Umumpedagogik tahlil.
5. Umumpsixologik tahlil.

Ilmiy tahlil berilayotgan bilimlarning ilmiy-nazariy jihati, o'quvchi bajarayotgan mustaqil ishning maqsadga muvofiq bo'lishi jihatdan to'g'riligini aniqlash demakdir. Bunda asosan quyidagilarga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir.

1. O'qituvchining shu kungi darsga ilmiy-metodik tayyorlanganlik holati.
2. O'z mutaxassisligiga oid eng yangi ilmiy-nazariy axborotlar bilan qurollanganligi.
3. Dars jarayonida ilmiy qoida va ta'riflarning to'g'ri bayon etilishi hamda ilmiy atamalarning o'quvchilarga singdirib borilishi.

4. Darslik materiallarining qo‘shimcha adabiyot materiallari bilan boyitilishi.

5. O‘quvchi va o‘qituvchi bajarayotgan laboratoriya, amaliy hamda mustaqil ishlarning ilmiy-nazariy jihatdan maqsadga muvofiqligi.

Metodik tahlil. O‘qituvchining dars jarayonida qo‘llagan usullarining maqsadga muvofiq ekanligi ta’limning turiga va uning o‘ziga xos xususiyatlariga qarab belgilanadi. O‘quv materialini o‘quvchilarga bayon qilish o‘v tushuntirish jarayonida qo‘llanilgan usullarining shu materialga mosligi yoki mos emasligi metodik tahlil davomida aniqlanadi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, o‘qituvchi darsda qo‘llagan usullarning samaradorligi, rang-barangligi, namunaviyligi, uning o‘tgan, yangi mavzu materialini o‘quvchilarning qay darajada o‘zlashtirilganligi bilan belgilanadi. Shu boisdan har bir dars kuzatuvchi dars tahlilining bu turiga alohida e’tibor bilan qarashi kerak. Dars metodlarini tahlil qilishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir:

Didaktik tahlil. Ta’lim turlari samaradorligi va uni belgilovchi qonun va qoidalarning darsda qanchalik to‘g‘ri hamda mukammal bajarilganligini tahlil qilish demakdir.

Darsni didaktik tahlil qilishda quyidagilarga e’tibor berish o‘rinli bo‘ladi:

1. O‘qituvchi bayonining g‘oyaviy jihatdan ta’lim-tarbiya talabiga mos bo‘lganligi.
2. O‘qituvchi fikrining sinf o‘quvchilari jamoasiga to‘la tushunarli bo‘lishi va bu bayonning izchil ravishda o‘quvchi ongiga etib borishi.
3. Barcha o‘quvchilarning o‘qituvchi berayotgan materialni ongli ravishda o‘zlashtirishlari.

4. O‘qituvchi bayonida rivojlantiruvchi va muammoli ta’limning mavjudligi.

5. O‘qituvchi fikrining izchilligi.

Umumpedagogik tahlil. Bu darsdagi hamma jihatlarning qisqa va o‘zaro bog‘liqligi tahlilidir. Bunda quyidagilarni hisobga olish o‘rinli bo‘ladi:

1. O‘quv yoki dars xonasining dars o‘tishga tayyorgarlik holati (dars jihozlari).
2. O‘quv xonasining sanitariya-gigiena holati.
3. O‘qituvchining dars mavzusi bo‘yicha ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadi.
4. O‘qituvchining mazkur darsga ilmiy-metodik va umumiy pedagogik jihatdan qanchalik tayyorlanganlik darajasi.
5. O‘qituvchining dars etaplaridan to‘g‘ri foydalanganligi.

Umumpsixologik tahlil. Darsni umumpsixologik tahlil qilish sxemasi:

I. Darsning aniq maqsad va vazifalariga bog‘liq ravishda tuzilishiga psixologik baho berish.

a) darsning mavzu, maqsad va vazifalari;

b) darsning psixologik jihatdan maqsadga muvofiqligi.

II. Darsning mazmuniga psixologik jihatdan baho berish.

a) mazkur material o'quvchilar bilim faoliyatining yoki xususiyatlariga, ularning hayotiy tajribasi va bilimlari darajasiga mos kelishi;

b) o'qituvchining murakkab o'quv materialini mazkur yoshdagi o'quvchilarning idrok etishi uchun qulay, tushunarli va qiziqarli uyushtirish (bayon qilishning oddiyligi, ravonligi, qiyoslarning mavjudligi, hayot bilan bog'lash);

v) o'rganilayotgan materialning tarbiyaviy ta'siri.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kuzatilgan darsning tahlili umumiy pedagogika va xususiy metodika talablari nuqtai nazaridan bir xil bo'lsa ham lekin har bir fanning o'z talablari bor. Biologiya darslarida o'quvchilarning amaliy tajriba o'tkazishlari, olingan bilimlarga doir muammolar, masalalar yochilishiga ahamiyat ko'proq beriladi. Biroq hamma fan bo'yicha dars kuzatish va uni tahlil qilishdan asosiy maqsad o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini takomillashtirishga o'qituvchilarning ma'suliyatini oshirishga qaratilmog'i lozim.

Maktabda dars kuzatish va uni tahlil qilish masalasi to'g'ri tashkil qilish o'quv-tarbiya ishlarini yanada takomillashuvida katta ahamiyat kasb etadi. Dars kuzatuvchi – darsga kirishdan oldin o'z oldiga aniq maqsadni qo'yishi va shu maqsad asosida fan o'qituvchisining darsini maxsus tayyorgarlik asosida kuzatish va uni to'g'ri tahlil qilib borishi lozim.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, maktab doirasida o'qituvchi va tarbiyachilar o'rtasida dars kuzatish uni tahlil qilish ishini aniq ob'ekt, aniq mavzu va aniq maqsad yo'nalishida tuzilgan reja-grafik asosida tashkil qilish bu borada muhiti pedagogik ahamiyat kasb etadi (Mazkur reja-grafik namuna shaklida ilova qilindi. Siz unga ijodiy yondoshib o'z faoliyatingizda undan foydalanasiz degan umiddamiz). Darslarni kuzatish va tahlil qilish tartibi, qanday bo'lishidan qat'iy nazar uning asosiy maqsadi o'quvchilarning bilim malakalarini yanada yaxshilashga, darsning sifat va samaradorligini oshirishga qaratilmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1 .J.O. Tolipova, A.T. G'ofurov. Biologiya o'qitish metodikasi. O'quv-metodik qo'llanma. — T.: «Bilim» 2004.

2. J.O. Tolipova, A.T. G'ofurov. Biologiya o'qitish metodikasi. Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. — T.: Moliya-iqtisod, 2007.

3. L.Olimova "Biologiya darslarida yangi innovation usullardan foydalanish" O'zbekistonda ilmiy tadqiqotlar ilmiy jurnali № 40, 2022 39-40-b.

4. M.Ergasheva va boshqalar. PISA, PIRLS TIMSS xalqaro baholash dasturlariga maktab o'quvchilarini tayyorlash mexanizmlari. Metodik qo'llanma,-T.; 2022-yil. 8 b.t

5. M.Pardayeva, M.Ergasheva. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etish: Biologiya fani o'qituvchi va metodistlari uchun metodik qo'llanma. Toshkent, 2022 -yil. 6 b.t.

7. M.Ergasheva va boshqalar. Ta'lim sifatining baholashning PISA xalqaro tadqiqot dasturini amalga oshirish bo'yicha o'quv metodik qo'llanma. Metodik qo'llanma. OOO "Ziyo press" – Toshkent. 2020- yil.

8. M.Ergasheva. B.Blum taksonomiyasi asosida PISA tabiiy-ilmiy savodxonlik darajalarini pedagogik jarayonga tatbiq yetish. O'zMU xabarlar. O'zMU ilmiy jurnali. 2023-yil, 1/3/1-son.

9. M.Ergasheva. Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rishga yo'naltirilgan tayanch maktablar uchun treninglar o'quv dasturi. Metodik tavsiya. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent-2021.

10. O.U.Avlayev, S.N.Jo'rayeva, S.P.Mirzayeva "Ta'lim metodlari" O'quv uslubiy qo'llanma, "Navro'z" nashriyoti, Toshkent – 2017

11. S.X.Sulliyeva, Q.G'.Zokirov. Biologiya o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Termiz DU.

12. Nurmatova DM va boshqalar. Trofik tuzilishi va tuproq chuqurligining tabaqalanishi Markaziy Osiyo shaftoli bog'laridagi nematodalar jamoasida taksonomik va tur xilma-xilligining ekologik omillari sifatida //Acta Biologica Sibirica. – 2025. – T. 11. – B. 477-493.

13. Narzullayev SB va boshqalar. Pomidor (*Solanum lycopersicum*) nematoda faunasining xilma-xilligi va yashash muhiti tarqalishi (Zarafshon vodiysi, O'zbekiston) //Acta Biologica Sibirica. – 2024. – T. 10. – B. 1147–1164-1147–1164.

14. Mirzaev U. N. Rasprostranenie vidov nematodofauny tomata po biotopam (Samarkandskaya oblast, Uzbekistan) //V jurnale predstavleny nauchnye obzory, stati problemnogo i nauchno-prakticheskogo xarakter. – 2023. – S. 56.

15. Alisher o'g', Xo'jamov Shahboz. "BIOLOGIYA DARSLARIDA LABORATORIYA MASHG 'ULOTLARINI TOSHKIL QILISH METODIKASI." FANlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqot konferensiyasi .jild. 22. No 2. 2024 yil.

WWW.Ziyonet.uz.

WWW.edu.uz.

WWW.rtm.uz.